

EXEGESI PATRÍSTICA TEOLOGIA
FILOSOFIA LITÚRGIA HISTÒRIA
DRET CANÒNIC

Revista Catalana de Teologia

48/1

2023

ATENEU UNIVERSITARI SANT PACIÀ
FACULTAT DE TEOLOGIA
DE CATALUNYA

ÍNDIX

ARTICLES

CERVERA I VALLS, J.: La història de Josep i el context hikse (Gn 37–50)	9
ALEGRE SANTAMARIA, X.: La sinodalitat, una crida a tornar a les arrels bíbliques de l'Església	37
FONTBONA MISSÉ, J.: Els Dotze Apòstols i el col·legi apostòlic	63
CASELLAS I MATAS, J.: Sant Francesc de Sales, testimoni i mestre de serenitat	91
PALAU VALERO, D.: El temps i la sacramentalitat	119
SERRA DE MANRESA, V.: Els caputxins de Catalunya i les tradicions de Setmana Santa	139

NOTES

PIÉ-NINOT, S.: Nota sobre la sinodalidad	209
REQUESENS I PIQUER, J.: 2023, un «Any Arnau de Vilanova»?	223
RECENSIONS	229

Xavier COSTA BADIA, *Poder, religió i territori. Una nova mirada als orígens del monacat al Ripollès, segles IX-X* (Munera 1), Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona 2022, 156 pp.

El llibre és una aproximació històrica als orígens i al primer desenvolupament dels famosos monestirs catalans de Santa Maria de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Sant Pere de Camprodon, ubicats tots tres en la petita comarca del Ripollès. Malgrat la clara unitat geogràfica i cultural d'aquesta comarca natural, articulada entre la capçalera del riu Ter i el seu primer gran afluent, el Fresser, en l'època alt-medieval no formava pas una unitat administrativa independent, sinó que estava governada per tres autoritats civils i eclesiàstiques diferents. Així, la vall de Ribes estava adscrita al comtat de Cerdanya i al bisbat d'Urgell; la vall de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses pertanyia al comtat d'Osona i a la diòcesi de Vic i, finalment, la vall de Camprodon estava associada al comtat de Besalú i al bisbat de Girona. Tot això feia que el Ripollès fos «un espai de contacte i fricció entre molts poders diferents» (p. 23). Vers l'any 880, el comte Guifré el Pelós va promoure la fundació dels monestirs de Santa Maria de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses; dues generacions més tard, el seu net Guifré II de Besalú va fer el mateix amb el monestir de Sant Pere de Camprodon.

Després d'una introducció teòrica, metodològica i geogràfica, l'autor presenta el projecte polític de Guifré el Pelós i la fundació dels monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses (anys 879-897). Tot seguit, parla dels seus hereus i de la consolidació del monacat ripollès (anys 897-942), així com de les conseqüències derivades del trencament de la pau entre els descendents de Guifré el Pelós (anys 942-949). Aquest conflicte familiar, a part de motivar l'aparició del monestir de Sant Pere de Camprodon, fixà les bases de l'expansió del cenobi de Ripoll al llarg del segle següent i provocà la desaparició de la comunitat femenina de Sant Joan de les Abadesses (anys 949-1017).

Amb una innovadora metodologia, Xavier Costa analitza el projecte polític de Guifré el Pelós i la creació dels esmentats monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses. També presenta el monestir de Sant Pere de Camprodon com un monestir nascut del conflicte i impulsat pel seu net Guifré II de Besalú (pp. 83-86). Des d'una perspectiva de conjunt, l'autor es pregunta per l'impacte que els monestirs imprimiren al paisatge preexistent. Així, Xavier Costa, a partir de l'anàlisi dels patrons de conducta social de cadascun dels tres monestirs, n'estudia la desigual evolució, tenint en compte les estretes relacions d'aquests monestirs amb el poder comtal. Al Ripollès, a finals del segle IX, en el context de la reorganització que tingué lloc al territori, es produí un cert moviment de població i aparegueren nous assentaments, on els interessos econòmics dels monestirs, més enllà de les preocupacions agropecuàries, es dirigien de forma molt acusada cap al control de la pesca fluvial i els recursos hídrics (p. 95).

De manera particular, l'autor examina els motius politicoeconòmics que comportaren l'expulsió l'any 1017 de les monges de Sant Joan de les Abadesses amb

l'execució de la butlla «Cuperemus quidem» del papa Benet VIII, redactada a instàncies del comte de Besalú Bernat Tallaferro. En aquesta butlla s'acusà l'abadessa i les religioses d'immoralitat (pp. 117-138: «tamquam nefandissimas meretricis Veneris»), ja que amb la fundació i el control d'aquests monestirs les famílies comtals consolidaven la seva presència física al territori i articulaven vies de comunicació creant, prioritàriament, una primera xarxa de camins transhumants de mitjana distància. La ubicació d'aquests tres monestirs implicava gestionar un territori molt més apte per a les pastures que no pas per a l'agricultura (p. 49), fins a tal punt que l'autor es pregunta si «molts dels alous que trobem escalonats al llarg d'aquestes vies havien servit com a llocs de parada d'aquesta primerenca xarxa transhumant. Per tant, de nou, la imatge tradicional d'uns monestirs dedicats únicament a la pràctica agrícola se'ns desdibuixa i se'ns presenten com unes institucions amb uns interessos econòmics molt més complexos en què la ramaderia va tenir un paper capital» (p. 102).

A l'Europa medieval, les acusacions d'immoralitat foren un recurs força comú per justificar —o legitimar— qualsevol mena d'intervenció sobre comunitats monàstiques femenines, bé fos per imposar-los reformes o directament per expulsar-les de llurs monestirs. L'exclaustració l'any 1017 de les monges de Sant Joan de les Abadesses fou un esdeveniment molt traumàtic en la història del monacat ripollès: les monges van ser privades de les seves propietats, exclaustrades del seu monestir i ateses amb una pensió vitalícia només si mostraven penediment. En el seu lloc s'instal·là una comunitat de canonges regulars. La concurrència entre la butlla d'expulsió de les monges de Sant Joan de les Abadesses i la creació de l'effemer bisbat de Besalú no ha passat desapercebuda als historiadors, els quals han suggerit que les monges haurien estat expulsades a fi de poder disposar dels béns necessaris per dotar la nova seu de Besalú (p. 130). En el llunyà 1960 Anascari M. Mundó, a propòsit de les causes de l'acusació llançada contra les monges de Sant Joan de les Abadesses, ja assenyalà que molt possiblement es podien fonamentar en els rumors entorn de la història personal de l'abadessa Ingilberga, nascuda d'una relació adulterina entre el comte Oliba Cabreta i l'esposa d'Ermemir de Besora. Aquest era un fet que pesava enormement en el món de l'alta edat mitjana en què l'adulteri s'equiparava a l'homicidi. Així doncs, per força els orígens de l'abadessa Ingilberga devien pesar sobre la seva fama pública, amb l'afegit que les monges eren un col·lectiu especialment inclinat a desviar-se de la rectitud monàstica, pel fet de ser moltes d'elles oblates abans de la pubertat i veure's obligades a viure perpètuament un celibat forçat o involuntari a l'interior del monestir.

Aquesta aproximació al passat monàstic medieval des del paisatge permet de representar cartogràficament les dades extretes de la documentació. L'autor conclou que els dos grans monestirs ripollesos, el de Sant Joan de les Abadesses i el de Santa Maria de Ripoll, formaven part d'un projecte familiar que arrencava de Guifré el Pelós i que implicava tots els membres del Casal de Barcelona, puix que partia de la idea d'un honor comtal indivís en què tots participaven conjuntament de la gestió. L'entesa entre els descendents de Guifré, que havia permès aquest

marc de col·laboració, s'anà afeblint al llarg del segle x i acabà esclatant en un conflicte obert entre el comte Sunyer I de Barcelona i els seus nebots Sunifred II de Cerdanya i Guifré II de Besalú, obrint així una nova etapa per al monacat ripollès.

L'obra conté la relació de les fonts primàries editades (pp. 145-146) i la bibliografia sobre el tema. Cal felicitar l'autor per haver dut a terme una aproximació tan innovadora al fet monàstic des de l'òptica de la geografia del paisatge, amb aquest estudi de conjunt dels tres monestirs ripollesos, posats en relació amb el seu context històric i geogràfic.

Valentí Serra de Manresa

Diego SOLA – Pere DE MANUEL (eds.), *La presència cartoixana a Catalunya, segles XII-XX* (Quaderns de Montalegre, 1) Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona 2022, 254 pp.

Amb aquest conjunt d'estudis s'aborda, de manera interdisciplinària, la presència l'orde cartoixà en el Principat de Catalunya. Les aportacions examinen les característiques del patrimoni documental i bibliogràfic, l'administració econòmica, així com la tipologia pròpia de l'arquitectura, heràldica i gastronomia cartoixanes. Són, aquestes, unes temàtiques escassament investigades i molt poc conegudes ateses les característiques pròpies dels monjos cartoixans amb la seva, tan específica, vida eremítica oculta de soledat i silenci.

El volum s'enceta amb una aproximació de caràcter introductori a la forma de vida i carisma cartoixans i la seva presència a Catalunya al llarg de vuit segles, centrada en els monestirs d'Escaladei al Priorat (1194) i de Montalegre a Tiana (1415), preparada pel curador de l'edició Diego Sola (pp. 14-26). Després segueixen els estudis de Robert Álvarez Masalias, Diego Sola, Carles Díaz Martí, David Hidalgo, Xavier Pérez Gómez, Jordi Bages-Querol Blanco, Miquel Jaumot i Pere de Manuel, membres del Grup d'Estudis Cartoixans, vinculat a la Universitat de Barcelona.

Del conjunt d'estudis destaquem, per als lectors de la *Revista Catalana de Teologia*, el de Robert Álvarez Masalias sobre la fundació cartoixana el 1265 al castell de Sant Pol de Mar, a la comarca barcelonina del Maresme (pp. 29-46) que, unida posteriorment a la de Vallparadís de Terrassa (fundada el 1345) en naixeria, l'any 1415, la nova cartoixa de Montalegre. Del mateix autor, hi ha també l'estudi dedicat a l'impacte del Cisma de Occident —acabat el 1417— en el si de la Província cartoixana de Catalunya, puix que la Gran Cartoixa de Grenoble es mantingué sota l'obediència Climent VII d'Avinyó, i amenaçà amb severes penes temporals i espirituals aquelles cases que fossin obedients al papa Urbà VI (pp. 49-68).

Molt suggeridora és, també, l'aportació de Diego Sola sobre la espiritualitat i ascetisme cartoixans que trobem exposada en els escrits dels monjos d'Escaladei,